

Ramona Cătălina Corbeanu

REPETAREA ȘI RELUAREA SUBIECTULUI ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

1. INTRODUCERE

Textele din secolul al XVI-lea, atât cele originale, cât și cele traduse, se caracterizează printr-o mare libertate de topică, iar fenomenul repetării și al reluării subiectului, frecvent în limba română veche, se evidențiază ca trăsătură caracteristică a acestor scrieri.

Repetarea și reluarea subiectului în aceeași propoziție sunt trăsături ale limbii române vechi (Carabulea, 1965: 104), acest fenomen manifestându-se mult mai pronunțat în acea perioadă decât în limba română actuală. Putem vorbi și de reluarea subiectului în cadrul frazei, și anume, în frazele formate dintr-o regentă și o subiectivă.

Lucrarea își propune să stabilească principalele aspecte privind dublarea subiectului în limba română veche, mai precis în texte reprezentative din secolul al XVI-lea, incluzând atât lucrări originale (*Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea, Texte românești din secolul al XVI-lea*), cât și traduceri (*Liturghierul (1570), Pravila ritorului Lucaci (1581), Palia de la Orăștie (1581–1582), Carte cu învățătură (1581)*).

Fenomenul dublării subiectului în limba română se aseamănă cu cel din alte limbi romanice (italiană, portugheză, spaniolă), dar diferă de cel din limba franceză, unde apare distincția subiect clitic pronominal – subiect pronominal accentuat (GR, 2013:112).

Lucrarea de față reprezintă un capitol al unei ample teze despre topica subiectului, care va cuprinde, pe cât posibil, întreaga perioadă de limbă veche.

2. REPETAREA SUBIECTULUI

Fenomenul repetării presupune apariția, în aceeași propoziție sau în cadrul frazei, a unui subiect exprimat prin același cuvânt, cu formă identică.

Fenomenul repetării subiectului apare în scrieri din secolul al XVI-lea, cele mai multe realizări presupunând apariția unui subiect repetat realizat prin pronume personal (1 a, b, d, e, f), mai rar, prin grup nominal incluzând un substantiv articulat cu articol definit (1e):

LR, LXIII, nr. 3, p. 333–356, București, 2014

- (1) a. *Cine va avea săblaznă în vis, elu să spuie popeei, de nu va fi popă, elu să ispovedească unui omu bunu să închine 50 de metanii.* Prav. 1581, 208^v
- b. *Pre cela ce se căiește elu-l priimește și plângătoriul elu-l mângâie.* Texte, 565
- c. *Tu acmu ești Domn negrăit, neștiut, nevăzut, neajuns, pururea fiind așijderea acesta, tu și unul-născut al tău fiu și duhul tău sfânt, tu den nefire întru fire noi aduseși.* CL, 30^v
- d. *Dereptū aceaia și noi, greșiții și nedestoinicii și ticăloșii, care ne-am truditū acicea, noi ne rugămū și ne milcuimū.* CC², 6
- e. *Până când păcătoșii, Doamne, până când păcătoșii laudă-se.* CC², 32
- f. *Că de vom vrea noi, noi avem puteara a lepăda și a dezbrăca lucrul cela întunecatul.* CC², 39

Se observă că aceste subiecte pot apărea alăturat (1 f) sau între aceste subiecte intervine o intercalare. Subiectul se poate repeta o dată (1 a, b, c, e, f) sau de două ori (1d).

Fenomenul repetării se întâlnește atât în texte traduse, cât și în texte originale din secolul al XVI-lea, cu precizarea că în traduceri este mai des întâlnit. Observăm că, în comparație cu reluarea subiectului, situațiile de repetare a subiectului se regăsesc într-un număr mult mai redus.

În majoritatea construcțiilor cu subiect repetat, acesta are o topica fixă, preverbală, ambele subiecte precedând verbul.

Fenomenul repetării subiectului poate fi plasat în domeniul pragmaticului, aceste structuri având rolul de tematizare forte a poziției subiect.

3. RELUAREA SUBIECTULUI

Reluarea sau dublarea subiectului este, în orice construcție, facultativă și strict limitată ca uz, fie restrângându-se la câteva construcții aproape fixe, fie plasându-se în domeniul stilisticului, ca tip de construcții cu rol emfatic, și al pragmaticului, ca structuri de tematizare forte a poziției subiect (GALR II: 334).

În textele analizate, construcțiile cu subiectul reluat apar destul de frecvent, în egală măsură regăsindu-se atât cazurile de reluare imediată, cât și în cele de reluare la distanță.

3.1. RELUAREA IMEDIATĂ

Subiectul poate fi reluat imediat atât în propoziția principală, cât și în propoziția subordonată. Topica este fixă, subiectul dublat plasându-se în antepoziție.

În propozițiile principale, subiectul reluat sau dublu exprimat este alcătuit din două componente raportate la același verb. Aceste două componente pot fi:

- grup nominal (componentul referențial) și pronume demonstrativ (anaforic):

(2) *Al patrul riu, acela iaste Evfratis.* PO, 16–17
- pronume personal și grup nominal (sursa referențială):

(3) *Iarră de se va tâmpla cu vro neștiunță cumva, iarră ea, nunta, se se desparță.* Prav. 1581, 222^v
- grup nominal și pronume personal:

(4) a. *Derept aceaia această duminică ea se cheamă preaglăsitoare pre limba grecească.* CC², 2
 b. *De-acia, sfinți părinți, Vasilie, Grigorie, Ioan Zlataust, Atanasie și Chiril Filosof, și ei socotiră și scoaseră den cartea grecească pre limba sârbească.* Texte, 101
 c. *Iară un voinic, el va ieși la războiu, deci se vor împenge cu alt voinic.* Texte, 222
 d. *Acești boieri, ei au venit cu carte de la Miclăuș.* DÎ, CXI, 203
- pronume nehotărât și pronume personal:

(5) *Nunta ce va fi, alții ei apără toți.* Prav. 1581, 231^v

Putem observa că fiecare tipar de mai sus prezintă trăsături diferite. Astfel, în exemplele de la (2), sursa referențială este reluată imediat de un pronume demonstrativ anaforic.

În exemplul de la (3) putem remarca subiectul în antepoziție, diferit de limba actuală, unde acest subiect apare postpus (*Vine el tata mâine.* (Cornilescu, 1997: 118)). Structura sintactico-semantică a construcției este apozițională la origine, rolul substantivului fiind de dezambiguizare a unei anafore pronominale (GALR, II: 333).

Construcția de la (3), prin reluarea imediată anaforică a substantivului subiect, este marcată stilistic, creând un efect de insistență, efect care se observă și în exemplul (4). În limba română actuală nu se mai întâlnește realizarea de la (4).

3.2. RELUAREA LA DISTANȚĂ

În propozițiile principale, reluarea la distanță presupune intercalarea altor poziții sintactice (un modificator – 6a) sau un posesiv și o propoziție relativă modificatoare (6b) sau a mai multor propoziții, una fiind modificatoare (6c, d):

- (6) a. *Iară verii primari a bărbatului și a muieriei lui **aceștia** se cheamă a doa cuscrie.* Prav. 1581, 225^f
 b. *Și iată **acestu om** al meu ce am tremes la domniia-voastră, **el** este frate acelui fecior.* DÎ, XXV, 120
 c. ***Neamișii**, care sunt fugiți den războiu, de-s fugiți, **aceia** să se iarte.* DÎ, XXXVI, 136
 d. *Iară **popa** de va avea săblaznă în vis și va fi praznic mare și nu va fi altu popă, **elu** să speale pre trup și și să ia altă cămeașă.* Prav. 1581, 208^v

Acest fenomen, de reluare la distanță, se întâlnește frecvent în secolul al XVI-lea, caracterizând atât scrierile originale, cât și în traducerile (Carabulea, 1965:106).

În textele analizate distingem mai multe tipuri de reluări la distanță:

– reluarea pronumelui subiect printr-un grup nominal:

- (7) a. *Iară **ea** se meargă **aceaea soacră** se se tundză la o mănăstire.* Prav. 1581, 228^f
 b. *Iară cumu-s **ei** deprenși **oaminii** acmu **ei** trec și preste acestea.* Prav. 1581, 274^f

– reluarea grupului nominal subiect (care include un substantiv sau un substantiv și un demonstrativ) prin pronume personal:

- (8) a. ***Omul cela** ce va face lucrure din afară fără de socotire de la inimă, **el** iaste aseamenea unui pom ce e vearde la frundză și frumos.* Prav. 1581, 235^v
 b. ***Feciorii**, când vor fi, **ei** împlu toți o spiță cu tată-său.* Prav. 1581, 250^f
 c. *Și acum iară de alta vă dămu în știre, că acumu **Mihaiu vodă**, dec-au spartu țeara, **elu** acum va să fugă cu acei hoți ci ține.* DÎ, XVIII, 112
 d. *Și iată **acestu om** al meu ce am tremes la domniia-voastră, **el** este frate acelui fecior.* DÎ, XXV, 120¹
 f. ***Christus** este viața, **elu-i** și sculătura.* Texte, 336
 g. *Și **popa** să ție și **el** ce-au luat sfânta parte.* CL, 39^f
 i. ***Io Mihail voevoda** dat-amu **eu** cărțile ale <l>oru să moșia.* DÎ, XXI, 117
 j. ***Iuda** mearse sus a tunde oile sale în Timad, **el și cu Hera den Odollam, băratul său.*** PO, 132
 k. ***Noru-ta, Tamara, ea** au curvit și den curvie ea au întăroșat.* PO, 133

În exemplele cu reluarea la distanță, se observă că întâlnim aceleași tipare sintactice pe care le-am menționat și la reluarea imediată, cu precizarea că în (8)

¹ Exemplul de la (6b) este reluat aici, sub (8d).

sunt prezente două mărci de emfază: reluarea postverbală obligatorie a nominalului subiect de la (8a–f, i) și pronominalul anaforic însoțit de un semiadverb de insistență (8g).

Atunci când între cele două componente ale subiectului apare intercalată o subordonată, aceasta poate fi o relativă (8a, d), o temporală (8b) sau o cauzală (8c).

3.3. RELUAREA SUBIECTIVEI

Apare des în textele analizate reluarea subiectului în cadrul frazei, și anume în frazele formate dintr-o regentă și o subiectivă antepusă regentei. Propoziția subiectivă introdusă prin relativ (9a–b,g) sau prin grupul demonstrativ + relativ (9d–f) este reluată în regentă printr-un grup nominal care include un pronume personal (9) sau un pronume demonstrativ (10):

- (9) a. *Cine va avea săblaznă în vis, elu să spuie popeei, de nu va fi popă, elu să ispovedească unui omu bunu să închine 50 de metanii.* Prav. 1581, 208^v
 b. *Cine se spurcă în postul mare cu carne sau cu brândză, elu să postească den Dumuneca Tomeei până în Rusalii.* Prav. 1581, 209^f
 d. *Cela ce o va lua întâi, el se o ție.* Prav. 1581, 267^f
 e. *Că ceia ce-s de o lature ei n-a[u] o spiță.* Prav. 1581, 274^f
 f. *Deace ceia ce suie ei sânt ceia ce-au născut pre noi, anume tatăl și maica, moșul și moașa și de-aceștia mai pre sus.* Prav. 1581, 255^f
 g. *Cine ascunde vrajba, el strânge hitlenșug.* CC², 42
- (10) a. *Cel ce bagă apă în vin acela să fie procleat.* Prav. 1581, 209^f
 b. *Cine se va ispiti [a] [st]rica pomeana părintelui nostru, acela să fie blăstemat de 318.* DĪ, XXXIX, 138
 c. *Iară toți ceia ce..., aceia toți.* Texte, 195
 d. *Tot oarece se clătește și oarece viază, aceia să fie voao de mâncare ca și veardzele: așa dat-am voao toate.* PO, 34
 e. *Cine va vrea în Izdrail a blagoslovi neștine, acela dzică aceasta.* PO, 172

Se observă că în textele de lege (*Prav. 1581*) apare frecvent tiparul „**cela ce... el/acela**”, în care construcția subiectivă este introdusă printr-un grup format dintr-un demonstrativ și un relativ, precedat, uneori, de cuantificatorul „**toți**” (10c).

În astfel de reluări, topica este fixă, propoziția subiectivă aflându-se la începutul enunțului, iar anafora pronominală precedă verbul regent.

Putem să încadrăm acest tipar în domeniul pragmaticului, aceste structuri având rolul de tematizare forte a poziției subiect. (GALR, II, 2005: 334).

Întâlnim, mai rar, și reluare la distanță a subordonatei subiective introduse prin relativ sau prin grupul demonstrativ + relativ de către personalul „el” (11a) sau de către demonstrativul „acela” (11b):

- (11) a. *Iară cine nu poate posti în pocăința sa, de va fi bolnav, elu să năimască.* Prav. 1581, 209^r
 b. *Cela ce osândește pre cela ce-au curvit, și acela învățătura calcă.* CC², 8

4. CONCLUZII

Repetarea și reluarea subiectului sunt caracteristici sintactice dominante în secolul al XVI-lea, prezente atât în textele originale, cât și în traduceri.

Fenomenul repetării este mai strict ca uz și are rolul de a evidenția și de a readuce în atenție, prin focalizare, subiectul.

În cazul reluării subiectului, se observă că majoritatea tiparelor întâlnite sunt construcții cu rol emfatic, iar, în cazul reluării în cadrul frazei, adică a subiectivei, putem include aceste construcții în inventarul mărcilor sintactice de tematizare forte.

În concluzie, putem să afirmăm că, în corpusul analizat din secolul al XVI-lea, topica subiectului se prezintă mult mai variată și mai liberă decât cea din limba actuală, cu multe preferințe pentru antepunere sau postpunere și cu mai puține restricții.

SIGLE

- CC² = Diaconul Coresi, *Carte cu învățatură* (1581), vol. I, ed. de Sextil Pușcariu, Al. Procopovici, *Textul*, București, Socec, 1914, p. 1–60.
- CL = *Liturghierul lui Coresi* [1570], text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, București, Editura Academiei Române, 1969.
- DÎ = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, *Introducere* de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei Române, 1979.
- Prav. 1581 = *Pravila ritorului Lucaci 1581*, text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, București, Editura Academiei Române, 1971.
- PO = *Palia de la Orăștie (1581–1582)*, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei Române, 1968, p. 1–50, 130–200.
- TEXTE = *Texte românești din secolul al XVI-lea*, I. *Catehismul lui Coresi*, II. *Pravila lui Coresi*, III. *Fragmentul Teodorescu*, IV. *Glosele Bogdan*, V. *Prefețe și epiloguri*, ediții critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon, coordonator Ion Gheție, București, Editura Academiei Române, 1982.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, 1986 = Avram Mioara, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei Române.
 Avram, 2007 = Avram Mioara (coord.), *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române.
 Carabulea, 1965 = Carabulea, Elena, *Repetarea și reluarea subiectului în limba română din sec. al XVI-lea – al XVIII-lea*, în *Omagiu Rosetti*, București, Editura Academiei Române, p. 103–109.
 Carabulea, 2007 = Carabulea Elena *Repetarea și reluarea subiectului*, în AVRAM, 2007, p. 33–40.
 Cornilescu, 1997 = Cornilescu Alexandra, *The double subject construction. Notes on the syntax of the subject*, în „Revue roumaine de linguistique”, p. 101–147.
 Frâncu, 2009 = Frâncu Constantin, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iași, Casa Editorială Demiurg.
 Gheorghe, 2004 = Gheorghe Mihaela, *Propoziția relativă*, Pitești, Editura Paralela 45.
 Guruianu, 2005 = Guruianu, Viorel, *Sintaxa textelor românești originale din secolul al XVI-lea: sintaxa propoziției*, București, Editura Universității din București, p. 20–21.
 Guruianu, 2007 = Guruianu Viorel, *Sintaxa textelor românești originale din secolul al XVI-lea: sintaxa frazei*, București, Editura Universității din București, p. 20–21.
 GALR, 2005 = Guțu Romalo, Valeria (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei Române.
 Pană Dindelegan, 2003 = Pană Dindelegan Gabriela, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas.
 GR, 2013 = Pană Dindelegan Gabriela, *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
 Rădulescu, 1969 = Rădulescu Maria, *Observații asupra topicii subiectului și a predicatului în limba română din secolul al XVI-lea*, în „Studii și cercetări lingvistice”, nr. 1, p. 41–53.
 Rădulescu, 2003 = Rădulescu Marina, *Despre sintagmele (cu valoare de subiect) legate prin „și cu”*, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, II, București, Editura Universității din București, p. 183–188.
 Todî, 2001 = Todî Aida, *Elemente de sintaxă românească veche*, Pitești/București/Brașov, Paralela 45.
 Zamfir, 2005 = Zamfir Dana, *Morfologia verbului în dacoromâna veche. Secolele al XVI-lea – al XVII-lea*, București, Editura Academiei Române.

LE REDOUBLEMENT IMMÉDIAT ET LE REDOUBLEMENT DU SUJET
DANS LE XVIe SIÈCLE

(Résumé)

Cette étude de syntaxe diachronique s'appuie sur le redoublement (la double expression) du sujet en ancien roumain, précisément dans des textes originaux et des traductions du XVIe siècle. L'auteur a analysé séparément le redoublement *immédiat* et le redoublement du sujet à distance.

Cuvinte cheie: lingvistică, sintaxă, subiect, topică.

Mots-clés: linguistique, syntaxe, sujet, l'ordre des mots.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
 „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
 Calea 13 Septembrie, nr. 13,
 050711 București, România
 catalinadragu@yahoo.com*